
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ

ԱՌՆԱԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Քաղաքական կյանքին մարդկանց մասնակցությանը ուշադրություն են դարձրել դեռևս վաղ քաղաքակրթության շրջանում, երբ հասարակական կյանքի կազմակերպման հիմնահարցը քաղաքագիտության ուսումնասիրության տիրույթում էր: Պլատոնը գտնում էր, որ ոչ թե ամբողջ, այլ լավագույնները՝ ընտրյալները պետք է ղեկավարեն պետությունը¹: Արիստոտելը, հակադրվելով Պլատոնին, նշում էր, որ յուրաքանչյուր ոք, ով օժտված է խելամտությամբ, վճռականությամբ և փիլիսոփայի հմտությամբ, կարող է մասնակցել հասարակության կառավարմանը: Ըստ Արիստոտելի՝ քաղաքականությունը պետք է ստեղծի այն, ինչ անհրաժեշտ է «լավ կյանք» ունենալու, համընդհանուրի բարօրությունն ապահովելու, հասարակության մեջ հակասությունները կարգավորելու համար: Նրա կարծիքով՝ քաղաքականությունը մարդկանց միջև շփման յուրահաստուկ ձև է, որն ապահովում է առանձին մարդկանց փոխհարաբերությունը պետության և ամբողջ հասարակության հետ²: Ըստ Արիստոտելի՝ մարդը ունի իշխելու և ենթարկելու պահանջմունքներ³:

Քաղաքականությունն ուսումնասիրում է հասարակության քաղաքական կյանքը: Այն համարվում է «պետության կառավարման արվեստ», որը ձգտում է իր ազդեցությունը տարածել պետական քաղաքականության ոլորտում և վերահսկել կառավարության գործունեությունը: Քաղաքականությունը իշխանության ձգտելու և այն նվաճելու գործընթաց է, որն իրագործվում է միայն մասնակցության պայմաններում: Անդրադառնալով քաղաքական մասնակցության ժամանակակից դրսևորումներին՝ այն կարելի է ներկայացնել որպես առանձին քաղաքացիների գործողություններ, որոնցով վերջիններս ցանկանում են ներազդել կառավարության վրա և մասնակցել քաղաքականությանը: Լ. Միլբրեթը և Մ. Գոյելը կարծում են, որ այս մեթոդական մոտեցումը ներառում է արարողակարգային և առարկայական գործունեություն⁴:

¹ Տե՛ս **Платон**, Собрание сочинений, т. 4, М., 1994, էջ 716:

² Տե՛ս **Аристотель**, Сочинения, т. 4, М., 1983, էջ 6-7:

³ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 10-11:

⁴ Տե՛ս **Milbrath L., Goel M.**, Political Participation: How and why do people get involved in politics?, 2nd edition, Washington, D.C., University Press of America, 1977 (հղումը տե՛ս **Bergstrom L.**, Political participation, Karlstad University, 2006, էջ 3):

Ըստ այսմ՝ ընդունված են քաղաքական մասնակցության երկու հասկացությախն ձևեր՝ նկատի ունենալով ներգրավված դերակատարների և նրանց գործողությունների տեսակները:

Ըստ Վ. Լամի՝ քաղաքական մասնակցությունը պետք է ընկալվի որպես գործողությունների այնպիսի ամբողջություն, որը ներառում է ինչպես պահանջներ ներկայացնելու, այնպես էլ կառավարությանը աջակցություն ցուցաբերելու օրինական և տարերային գործողություններ⁵: Քաղաքական մասնակցությունը չի կարելի դիտարկել միայն կառավարության գործունեության վերահսկման համատեքստում: Հարկ է նշել, որ հասարակական-քաղաքական կյանքում տեղի ունեցած փոխակերպումների հետևանքով ընդլայնվել է քաղաքական մասնակցության բնորոշման տիրույթը՝ համապատասխանեցնելով ժողովրդավարացման չափանիշներին: Ըստ այսմ՝ հասարակության արդիականացման գործընթացը նպաստել է հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցության որոշ ձևերի ի հայտ գալուն և զարգացմանը, որոնք ներկայումս հասարակական-քաղաքական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված գործողություններում ավելի շատ են տարածված: Հետևաբար քաղաքական մասնակցությունը պետք է ավելի լայն տեսանկյունից դիտարկել, այսինքն՝ կառավարության ձևավորման կոնվենցիոնալ գործընթացից (քաղաքական կուսակցություններին անդամակցություն և ակտիվ ներգրավվածություն, քարոզչություն, քվեարկություն, տեղեկատվության հասանելիություն, քննարկումներ և բանավեճեր, հավաքների մասնակցություն, ֆինանսական օժանդակություն և քաղաքական ներկայացուցիչների հետ հաղորդակցում) մինչև իսկ ոչ կոնվենցիոնալ տեսակների ամբողջությունը (քաղաքացիական շարժումներ և նախաձեռնություններ, հանրահավաքներ, երթեր, ցույցեր և գործադուլներ, ինքնաբուխ հավաքների կազմակերպում, հանրագիր (պետիցիա) ստորագրելու իրավունք և այլն):

Քաղաքական մասնակցության մեկնաբանման ժամանակ առանձնակի ուշադրություն է դարձվել մարդկանց վարքագծի վրա: Այս առումով տեղին է նշել, որ քաղաքական համակարգը և քաղաքական մշակույթը զգալի ազդեցություն ունեն անձի քաղաքական վարքագծի դրսևորման վրա, հետևաբար հասարակական-քաղաքական կյանքին անհատի լիարժեք ինտեգրմանը կարող է նպաստել միայն նշանակալից քաղաքական մասնակցությունը:

Ինչպես նշել է Հ. Մաքկլոսկին, «քաղաքական մասնակցությունը վերաբերում է այն կամավոր գործողություններին, որոնց միջոցով հասարակության անդամները մասնակցում են կառավարողների ընտրությանը և անմիջականորեն կամ անուղղակիորեն իրենց ազդեցությունն են

⁵ Տե՛ս **Lam W. M.**, Alternative understanding of political participation: challenging of the myth of political indifference in Hong Kong, *International Journal of Public Administration*, 2003, vol. 26, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1081/PAD-120019232>, հասանելի՝ 13.12.2018:

ունենում պետական քաղաքականության ձևավորման վրա»⁶:

Ս. Հանթինգթոնը և Ջ. Նելսոնը նշել են. «Մասնակցությունը կարող է լինել անհատական կամ կոլեկտիվ, կազմակերպված կամ ինքնաբուխ, կայուն կամ պարբերաբար, խաղաղ կամ բռնի, օրինական կամ անօրինական, արդյունավետ կամ անարդյունավետ»⁷:

Ըստ Գ. Ալմոնդի՝ մասնակցությունը հասարակության անդամների ներգրավվումն է համակարգի որոշումների կայացման գործընթացին⁸, իսկ ըստ Ռ. Դայի՝ այն ենթադրում է ժողովրդի ներգրավումը հավաքների և սոցիալական ինքնության դրսևորումը իշխանության հետ փոխհարաբերություններում⁹: Դ. Մեյուրի և Ջ. Պրոթոյի կարծիքով, քաղաքական մասնակցությունը մի վարքագիծ է, որի միջոցով մարդիկ արտահայտում են իրենց քաղաքական տեսակետները¹⁰, իսկ Հ. Բրեդին այն բնութագրել է որպես «քաղաքացիների անհատական գործողություն՝ որոշակի քաղաքական արդյունքների վրա ազդելու նպատակով»¹¹:

Ըստ այդմ՝ որոշ տեսաբաններ կարծում են, որ անհրաժեշտ է ընդունել քաղաքական մասնակցության այլ ձևերի արդարացի կիրառումը ևս, քանի որ քաղաքական դաշտը, հասարակության զարգացմանը զուգընթաց, փոխակերպման է ենթարկվում: Պ. Նորիսը նշել է, որ ժամանակակից հասարակություններում կարող են առաջանալ քաղաքացիական ներգրավվածության բազմաթիվ ձևեր ավանդական մոդելները լրացնելու համար: Քաղաքական մասնակցությունը զարգացել և փոխակերպվել է տարիների ընթացքում երեք ուղղություններով՝ ըստ գործակալությունների (հավաքական կազմակերպություններ), ռեպրետուարների (քաղաքական կամարտահայտման գործողություններ) և թիրախների (քաղաքական դերակատարներ, որոնց վրա մասնակիցները ձգտում են ներազդել)¹²:

Հարկ է նշել, որ, դասական քարոզարշավի անցկացումից բացի, համացանցը ևս լրացուցիչ հնարավորություններ է ընձեռում նախընտ-

⁶ McClosky H., Political Participation, in David L. Sills (ed), International Encyclopedia of the Social Sciences, vol. 12. New York: Macmillan Co. & Free Press, 1968, p. 252.

⁷ Huntington S. P., Nelson J. M., No Easy choice, Political participation in developing countries, Harvard University press, 1976, էջ 5-6, <https://ru.scribd.com/doc/21326185/Samuel-P-Huntington-on-political-participation-and-democracy>, հասանելի՝ 08.12.18:

⁸ Տե՛ս Almond G. A., Powell G. B., Comparative politics - A Developmental Approach, New Delhi, Amerieds Publishing Company Limited, 1966, էջ 53:

⁹ Տե՛ս Даль Р. Демократия и ее критики. М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 2003, էջ 30:

¹⁰ Տե՛ս Mathews D. R., Prothro J. W., Negroes and the New York, Mar court, Brace and World, 1966, էջ 37:

¹¹ Brady H., Political participation, in Robinson J., Shaver P., Wrightsman L., (Eds.), Measures of political attitudes, San Diego: Academic press, 1999, pp. 737-801 (հղումը տե՛ս Ekman J., Amnå E., Political participation and civic engagement: towards a new typology, "Human Affairs", January, 2009, էջ 286):

¹² Տե՛ս Norris P., Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism, Cambridge University Press, 2002, էջ 2:

րական քարոզարշավներ անցկացնելու: Վերջինիս միջոցով քաղաքացիները կարող են պատրաստել տեսանյութեր ուղղված համակիր կամ ընդդիմադիր թեկնածուներին: Իսկ ինչ վերաբերում է թեկնածուներին, ապա վերջիններս սոցիալական ցանցերի միջոցով ձեռք են բերում կողմնակիցներ և հավաքագրում կամավորներ, որոնք նպաստում են քարոզարշավի իրականացմանը:

Քաղաքացիական անհնազանդության միջոցով քաղաքացիները նպատակ ունեն վերացնել հասարակության մեջ ամեն տեսակ ոչ իրավաչափ գործունեություն: Ինչպես նշել է Հ. Արենդտը, քաղաքացիական անհնազանդությունը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ քաղաքացիների մի զգալի հատված գալիս է այն գիտակցության, որ փոփոխությունների իրականացման նորմալ մեթոդներն անարդյունավետ են, իսկ քաղաքացիների բողոքները չեն արժանանում ուշադրության: Կամ էլ հակառակը՝ երբ կառավարությունը ցանկանում է բարեփոխումներ իրականացնել և պատրաստ է դրան, սակայն նրա՝ այդ գործողությունները կատարելու մեխանիզմներն ունեն լեգիտիմության և սահմանադրականության խնդիր¹³:

Քաղաքացիների պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ դիմում (բողոք), պահանջներ ներկայացնելու իրավունքը պետության քաղաքական կյանքին մասնակցելու ակտիվ ձև է և միաժամանակ խախտված իրավունքները վերականգնելու եղանակ: Այդ ճանապարհով քաղաքացիներն անհատապես կամ համատեղ ակտիվորեն միջամտում և մասնակցում են հանրային նշանակության խնդիրների լուծմանը: Այդ իրավունքի առկայությունը միաժամանակ ենթադրում է, որ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները և պաշտոնատար անձինք պարտավոր են օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ընդունել առաջադրված հարցերի վերաբերյալ օրինական որոշումներ:

Քաղաքական մասնակցությունը ազդում է նաև սոցիալական ծառայությունների և ռեսուրսների բաշխման վրա: Մարդիկ կարող են քվեարկել այն ներկայացուցիչների օգտին, որոնց քաղաքականությունն ուղղված է սոցիալական տարբեր ծրագրերում քաղաքացիներին ընդգրկելուն: Վերջիններս կարող են մասնակցել այն կազմակերպությունների գործունեությանը, որոնք աշխատում են ուղղակիորեն ներազդել պետական պաշտոնյաների կողմից իրականացվող քաղաքականության վրա, ինչպես նաև կարող են հասարակական քննարկումների միջոցով կառավարությանը ներկայացնել իրենց շահերը, պահանջումները և նախասիրությունները: Այդպիսի քաղաքական գործունեությունը կարող է օգնել պետական պաշտոնյաներին և ինստի-

¹³ Տե՛ս **Arendt H.**, *Civil disobedience* // "Crises of the Republic", New York: Mariner Books, 1972, էջ 51–102 (հղումը տե՛ս **Жиро Т.** *Политология/ Харьков: "Гуманитарный центр", 2006, էջ 119*):

տուտներին պահպանելու կապը հասարակական հատվածի հետ համագործակցության և ակտիվ երկխոսության միջոցով: Միաժամանակ նրանք կարող են ազդել քաղաքական դերակատարների գործունեության վրա և փոխել վարվող քաղաքականության կուրսը՝ համապատասխանեցնելով հասարակության ձգտումներին և սպասելիքներին:

Նշենք, որ քաղաքական գործընթացներում քաղաքացիների ներգրավվածությունը հիմնականում կենտրոնացած է ընտրական մասնակցության վրա: Ինչպես նախկինում, այնպես էլ ներկայումս քվեարկությունը համարվում է քաղաքական համակարգում քաղաքացու ձայնը լսելի դարձնելու հիմնական միջոց, և քվեարկության մասնակցությունը ժողովրդավարական երկրներում ներկայացվել է որպես քաղաքացիական գիտակցության ամենատարածված դրսևորում: Ընտրություններին քաղաքացիների մասնակցությունը պայմանավորված է ոչ միայն իրավական ու կառուցվածքային ընթացակարգերով, այլև ընտրության տեսակով և քարոզարշավի ընթացքում նրանց գիտակցությամբ ու ոգևորությամբ: Ուստի ժողովրդավարական երկրներում սովորաբար մարդիկ մասնակցում են ոչ միայն համապետական և տեղական ընտրություններին, այլև երբեմն իրենց տեսակետն արտահայտում են հանրաքվեի միջոցով: Վերջինս ժողովրդավարության մոդելին բնորոշ իրավական կամարտահայտման ձև է:

1970-ական թթ. Ս. Վերբան և Ն. Նայը, ելնելով քաղաքական առաջնորդների ընտրությունից և նրանց քաղաքական գործունեությունից, առանձնացրել են քաղաքական մասնակցության չորս տեսակ, որոնք կոչված են նպաստելու ժողովրդավարական հասարակարգերի արդարացի կայացմանը՝

1. քարոզչություն,
2. քվեարկություն,
3. համայնքային գործունեություն,
4. պետական պաշտոնյայի հետ համագործակցություն՝ անձնական նպատակին հասնելու համար¹⁴:

Այսպիսով, քաղաքական մասնակցությունը ժողովրդավարական պետության կայացման և քաղաքականության իրականացման ինստիտուցիոնալ մեխանիզմն է և քաղաքականության սուբյեկտների գործունեությունը՝ վարքագծի տարբեր դրսևորումներով: Քաղաքացիների կամարտահայտման ձևը ժողովրդավարական հասարակարգի գործառության առանցքային սկզբունքն է, որի միջոցով էլ տեղի է ունենում հասարակական-քաղաքական կյանքին քաղաքացիների մասնակցությունը, որը, ի դեպ, միանշանակ չէ: Այսինքն՝ քաղաքացիների ներգրավվածությունը քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացին

¹⁴ St' u Verba S., Nie N. H., Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York: Harper & Row, 1972, // <https://www.press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/P/bo3637096.html>, հասանելի՝ 10.12.2018:

հիմնականում դրսևորվում է ընտրություններին մասնակցությամբ, սակայն ժողովրդավարական հասարակարգերում լինելով քաղաքական մասնակցության ապահովման գործընթաց՝ այն ամբողջությամբ չի արտահայտում քաղաքացիների մասնակցությունը: Ուստի հասարակության փոխակերպման շնորհիվ հետզհետե ավելի են տարածվում նաև ոչ կոնվենցիոնալ մասնակցային գործողությունները, որոնք հիմնականում վկայում են հասարակության քաղաքացիական գիտակցության բարձր մակարդակի մասին:

Բանալի բառեր – *քաղաքական մասնակցություն, ժողովրդավարական մասնակցություն, քաղաքացիական ակտիվիզմ, քաղաքական վարքագիծ, որոշումների ընդունում*

АРНАК САРГСЯН – *О современной интерпретации политического участия.* – Политическое участие рассматривается в статье как одна из основных политологических концепций. Размышляя о его современных проявлениях, к политическому участию можно отнести пропагандистскую, общинную работу, взаимодействие с государственными чиновниками, дискуссии, дебаты и т. д., а также широко распространённые и нетрадиционные формы гражданского неповиновения, протестов, демонстраций и другие добровольные мероприятия граждан.

Ключевые слова: *политическое участие, демократическое участие, гражданская активность, политическое поведение, принятие решений*

ARNAK SARGSYAN – *On the Contemporary Interpretation of the Issue of Political Participation.* – The article examines political participation as one of the basic concepts of research in political science. Reflecting on modern manifestations of political participation, it can be defined as conventional – propaganda, voting, community activities, interaction with the government officials, discussions and debates, etc., as well as widespread and widely applicable non-conventional forms of civil disobedience, protests, demonstrations and other voluntary activities.

Key words: *political participation, democratic participation, civic engagement, political behavior, decision-making*

Ներկայացվել է՝ 17.12.2018

Գրախոսվել է՝ 01.06.2019

Ընդունվել է տպագրության՝ 12.07.2019